

Glavni urednik
Zoran Hamović

Uredivački odbor
Jovan Čekić
Jadranka Jelinčić
Ivan Marović
Sarita Matijević

Likovni urednik
Milena Lakićević

© Clio, 2016. Sva prava za izdanje na srpskom jeziku zadržana.
Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, preštamovati, pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

La publication de cet ouvrage bénéficie du Fonds « Danilo Kiš » de l'Institut français de Serbie
Objavljivanje ove knjige pomogao je Francuski institut u Srbiji posredstvom programa za podršku izdavačima „Danilo Kiš“

Naslov originala

Dominique Moïsi
La géopolitique des séries
ou le triomphe de la peur

Copyright © Éditions Stock, 2016

Dominik Mojsi

GEOPOLITIKA TELEVIZIJSKIH SERIJA

ili pobjeda straha

Prevela s francuskog

Jasna Vidić

*Mojoj unuci Mili,
rođenoj 18. novembra 2015,
simbolu pobeđe života nad pobedom straha,
u stvarnom životu i u fikciji.*

Sadržaj

Predgovor	9
Uvod	15
1. Vreme serija	27
2. <i>Igra prestola</i> ili opčinjenost haosom	47
3. <i>Dauntonska opatija</i> ili nostalgija za redom	65
4. <i>Domovina</i> ili Amerika naspram terorizma	83
5. <i>Kuća od karata</i> ili kraj američkog sna	101
6. <i>Okupirani</i> ili povratak ruske pretnje	119
7. <i>Ravnoteža moći</i> ili razumeti svet koji dolazi	131
Zaključak	145

Zahvalnosti 149

Nevena Daković

Strah i nada mogućih svetova 151

Indeks serija 157

Indeks filmova 159

Indeks književnih i stručnih dela 161

Indeks slika 164

Indeks imena 165

Predgovor

„*Winter is coming*“ – „Zima stiže“. „Obožavaoci“, kojih je na milione širom sveta, smesta će znati na šta se iskaz odnosi. Nije reč o prostom podsećanju na smenu godišnjeg doba, premda ovi redovi nastaju krajem jeseni 2015. godine, na samom pragu zime. U vreme globalnog zagrevanja, zima koja stiže, a prema mišljenju nekih, zima koja je već zavládala planetom, posebno posle terorističkih napada 13. novembra u Parizu, više je metaforička nego stvarna. Govorimo o zimi koja postepeno i neumitno osvaja kraljevstvo Vesteros. U svetu smo *Igre prestola*, trenutno najpopularnije televizijske serije, a možda i u celoj dosadašnjoj istoriji žanra, koja je u više navrata, tačnije 2011, 2014. i 2015. osvajala nagradu „Emi“ (u oblasti produkcije televizijskih serija nagrada „Emi“ je ekvivalent „Oskaru“ u oblasti filma).

Zima je sinonim za nasilje, svekoliku grozotu, moralnu i fizičku.

Međutim, „Zima stiže“ nije samo kulturna replika koja bi za ovu našu globalizovanu planetu bila pandan onome što su nekada za Francusku bile, na primer, replike iz filma *Dedice pucaju* poput: „Mora se priznati, baš je surov“, i „Kreteni, spremni na sve, po tome ih prepoznajemo“, ili za nešto stariju generaciju čuvena replika Žana Gabena iz filma *Obala u magli* upućena partnerki Mišeli Morgan: „Znaš, baš imaš lepe oči.“ U svetu američkih serija, odgovarajuća fraza bi nesumnjivo bila rečenica: „*We were on a break*“ („Bili smo na pauzi“), koja se u redovnim vremenskim razmacima ponavlja u seriji *Prijatelji* počev od 5. sezone

prikazivanja. (Zahvaljujem se svojoj deci na njihovom širokom poznavanju ove teme.)

Replika „Zima stiže“ postala je kulturna, ne zato što je smešna ili romantična već zato što odražava i u sebi sažima sve naše strahove izazvane pravcem u kojem se kreće svet koji nam svakim danom deluje sve haotičniji i izaziva u nama sve veći osećaj anksioznosti. Ona odražava neumitno širenje kulture straha u svim našim društvima, osvajajući korak po korak sve kontinente, dok je „nada (...) odbegla u nebeske tmine“, da citiramo Verlena, ili se, prema najvećim optimistima, polako na naše oči smanjuje kao šagrinska koža.

U vreme globalizacije, televizijska serija je kao žanr postala možda jedina univerzalna, ako ne i nezaobilazna kulturna referenca za svakog ko bi pokušao da proučava emocije sveta. Kao što je nemoguće razumeti svet ne uključujući komponentu emocija, danas se postavlja pitanje da li je uopšte moguće zaista razumeti emocije sveta bez gledanja televizijskih serija.

U svojoj prethodnoj knjizi, *Geopolitika emocija: kako kulture straha, poniženja i nade utiču na oblikovanje sveta*, prvi put objavljenoj 2008. godine i kasnije više puta preštampanoj, nastojao sam da mapiram emocije u svetu. U Aziji beležimo porast nade zahvaljujući privrednom rastu u Kini i Indiji, u arapsko-muslimanskom svetu je sve više poniženja, u Zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama raste osećanje straha.

Ovaj novi esej o geopolitici televizijskih igranih serija nastavak je i najnovija potvrda mojih ranijih razmišljanja.

Televizijske igrane serije nisu postale samo ekvivalent onoga što su u XIX veku bili feljtoni, odnosno glavna odrednica kulture. Scenaristi televizijskih serija, barem oni najbolji, mogu se porediti s najboljim romansijerima onog vremena, od Balzaka, preko Dikensa do Flobera. Oni se ne zadovoljavaju hladnom analizom stvarnosti. Snagom intuicije, hrabrošću i lucidnošću svoje imaginacije oni tu stvarnost osećaju

i predviđaju. Zapravo, scenaristi televizijskih serija su postali najbolji analitičari društva i savremenog sveta, ako ne i najpouzdaniji futurolozi. Nešto slično onome što se dešavalo pred Prvi svetski rat. Dok su najugledniji stručnjaci onog vremena izjavljivali da je rat, ako ne nemoguć, ono barem u velikoj meri neproduktivan, pa time i gotovo neverovatan – što savršeno ilustruje knjiga Normana Ejndžela *Velika iluzija* – u slikarstvu Egona Šilea, Edvarda Munka ili Georga Grosa mogla se prepoznati neka vrsta predosećanja nadolazeće katastrofe, kao da je depresivna crta ličnosti ovim umetnicima (tačnije nekima od njih) omogućila da postanu medijumi sposobni da predviđaju budućnost sveta.

Mnoštvo dela, među kojima ima i izvrsnih – da pomenemo samo dva objavljena u Francuskoj, *Mala pohvala televizijskih serija* Martena Venklera i *Čega su simptom američke televizijske serije* Fransoa Žosta – bave se fiktivnim svetom televizijskih serija. Većina njih su dela medijologa, stručnjaka za medije. Međutim, malobrojni su geopolitičari koji su se bavili tom temom u toj meri da bi joj posvetili neki ozbiljniji esej. Istinu govoreći, mislim da nešto slično dosad niko nije učinio. Data tematika se, nesumnjivo, čini prelakom, ili još gore, previše subjektivnom, ako ne i previše ideološki nekorektnom. Jer zašto pridavati toliki značaj žanru koji je pod apsolutnom dominacijom američke, bolje rečeno anglosaksonske kulture, a zanemarivati činjenicu da su zemlje poput Danske, Švedske, Norveške, Australije, Francuske, Izraela, ali i zemlje brzorastućih ekonomija poput Južne Koreje, Turske i Brazila, uspele, takođe, da načine značajne prodore u toj oblasti?

Odgovor je veoma prost. Serije su tokom poslednjih petnaest godina doživele istinsku kulturnu revoluciju. One dostižu dotad nezabeležen kvalitet, što se otprilike poklopilo s trenutkom kad se svet suočio sa velikim terorističkim napadima 11. septembra 2001. Da li je reč samo o slučajnoj podudarnosti ili uzročno-posledičnoj vezi koja prožima sva istorijska dešavanja? „Pesme očajnika su najlepše pesme“, govorio je Alfred Mise. Geopolitika se ne zadovoljava time da iznenada i neposredno prodire u naš stvarni, svakodnevni život, ona osvaja naš imaginarni svet

kroz neumitno i nesumnjivo opasno dijalektičko kretanje. Međunarodna stvarnost ne postaje samo izvor inspiracije scenaristima televizijskih serija. Sama serija je ta koja se u jednom sve opasnijem dijalektičkom procesu pretvara u izvor inspiracije glavnim akterima koji upravljaju našim svetom. Istovremeno, za svoje sve brojnije gledaoce serija postaje referentni izvor, ako ne i izvor informacija.

Serije nisu postale samo neizostavna referentna tema „večernjih izlazaka“ tokom kojih je preko potrebno pokazivati svoje poznavanje tema u vezi s tim novoootvorenim kulturnim frontom. One nisu ni samo neiscrpna tema razgovora među njihovim svakodnevno sve brojnijim poklonicima. U stvari, serije su postale nešto mnogo više od toga, neiscrpni izvori inspiracija samim političarima, jedno od najboljih sredstava za prenošenje njihovih poruka sve široj i različitijoj publici. Zašto bi se iko upuštao u detalje bilo kakve složene argumentacije kad je dovoljno nekom šokantnom replikom prodreti u imaginarni svet onih koje želimo u nešto da ubedimo ili da ih za nešto pridobijemo?

„Dva ekstrema kakvi su organizacija Islamska država u Iraku i Siriji i režim u Teheranu upustili su se u smrtonosnu igru prestola“, izgovorio je izraelski premijer Benjamin Netanjahu u svom govoru pred oba doma Kongresa SAD 3. marta 2015. godine.

U želji da pridobije auditorijum, on se bez oklevanja izravno i nedvosmisleno pozvao na kultnu seriju *Igra prestola*.

Ne čini li se da se i sami teroristi, pripadnici Islamske države, dok režiraju krvave scene pogubljenja, nadahnjuju običajima koji vladaju u kraljevstvu Vesteros? Ne čini li se da oni, time što se pred kamerama slikaju obučeni u crno, dok svoje žrtve oblače u narandžaste uniforme kakve nose zatvorenici u zatvoru Gvantanamo, i što redovno objavljuju identitet žrtve pokajnika, odnosno prikazuju lice taoca koji će sledeći biti pogubljen, u stvari, najavljuju sledeću epizodu serije? Više nismo u televizijskoj stvarnosti u klasičnom smislu reči. Fikcija se pretvara u stvarnost pred užasnutim pogledima sveta. Zahvaljujući internetu postajemo učesnici u modernoj verziji onoga što su nekad bila javna pogubljenja. Svetska internet mreža je jednostavno zamenila Trg Grev

ili Trg de la Konkord – mesta na kojima su u Parizu u doba Starog režima ili Francuske revolucije vršena pogubljenja – i postala mesto na kojem se danas prinose ljudske žrtve. Ali, uz jednu ogromnu razliku, naime, ranije je na trgovima tom jezivom prizoru prisustvovalo najviše hiljadu ljudi; danas ih na vebu ima na milione.

Igrana serija postaje ulog u političkoj ili emocionalnoj raspravi, što najbolje ilustruje polemika koja se razvila u vezi sa serijom *Domovina* tokom 2015. godine. Nekolicini umetnika arapskog porekla bio je poveren zadatak da na setu, u filmskim studijima u Berlinu, u kojima su bile rekonstruisane ulice Bagdada, na zgradama ispišu grafite na arapskom jeziku. S jednim jedinim ciljem, da sve izgleda što stvarnije i uverljivije. Problem je bio u tome što su umetnici odlučili da u svojim „spontanim grafitima“ na zidovima kulisa u studiju iskritikuju seriju, ispisavši „*Domovina* je rasistička serija“. Savršena igra ogledala, ako ne i rezime teze ovog eseja. Geopolitička stvarnost direktno ulazi u seriju, dok se sama serija, navodno, njome samo nadahnjuje zbog njene što bolje rekonstrukcije. Gde počinje i gde se završava fikcija, gde počinje i završava se stvarnost? Kako poštovati tuđe emocije u stvaranju kulturnih proizvoda namenjenih najširoj publici? Kao da ukidanje granica samo pojačava sudar različitih kultura. Kao da anglosaksonski svet, usled univerzalne prirode svojih proizvoda, postaje sve ranjiviji na optužbe za rasizam i netoleranciju naspram onih kultura koje postepeno gube samopouzdanje i prelaze u defanzivu.

Reč je o veoma bitnom, ako ne i najvažnijem izazovu danas. Kako pomoći kulturama koje prolaze kroz snažnu identitetsku krizu da povrate samopoverenje? Kako mladima koji su pogubili orijentire i koji su u potrazi za svojim korenima, za očinskim autoritetom, za samopoštovanjem, za pozitivnim modelima ponuditi diskurs koji bi uspešno mogao da se suprotstavi diskursu džihadista?

Da li bi u tome mogle da pomognu serije nudeći im neku mešavinu istovremenog samoismevanja i poštovanja drugog, ukratko, upravo suprotno od onoga što čini humorista Djedone? O ovoj temi će biti više reči u zaključku našeg eseja.

Uvod

„Recite mi koju seriju gledate, reći ću vam ko ste.“ Bez imalo ironije i snobizma, može se reći da igrana serija kao poseban žanr već odavno uživa određeni ugled u svetu umetnosti. Glavni razlog popularnosti serija treba tražiti u njihovom kvalitetu. One su prestale da budu drugorazredni žanr. Zahvaljujući značajnim finansijskim sredstvima koje dobijaju – a zna se da para na paru ide – produkcije televizijskih igranih serija mogu da angažuju najbolje glumce, najbolje reditelje i najbolje scenariste. Tekstovi su dobro napisani, priče savršeno obrađene. A pre svega, zahvaljujući dužini trajanja jedne sezone, serije omogućavaju ne samo da se, osim glavnih, prodube i sporedni likovi, već i da se uspostavi stvarna veza između junaka serije i publike. Likovi iz serija postaju nešto nalik prijateljima, ako ne i bliskim rođacima. Radujemo se zajedno s njima, zajedno tugujemo i, naravno, kad nestanu iz serije, budu žrtvovani maštom scenariste ili voljom samog glumca koji prihvati novu ulogu (često u nekoj drugoj seriji), osećamo se kao da smo u žalosti za nekim bliskim, gotovo kao da smo ostali siročad.

Naime, televizijske serije su danas postale nezaobilazni instrumenti razumevanja emocija koje vladaju svetom u raznim oblastima, od unutrašnje politike do geopolitike, od promene običaja do naučnih otkrića i, naravno, u sportu.

Već godinama se trudim da produbim svoja razmišljanja o svetu emocija. U svet televizijskih serija ušao sam uz podršku svoje dece i sledeći njihov primer. Isprva sam prema gledanju serija bio uzdržan, da bih zatim počeo da ih pratim sa radoznalošću, pa i izvesnom strašću. Međutim, ovaj esej je, prvenstveno, geopolitičko delo koje serije koristi kao sirovu građu koja će mu pomoći da razume razvoj emocija sveta.

Serije i ljudi

Koje serije izabrati i zašto baš njih? Prilikom biranja serija za analizu nametnula su mi se četiri kriterijuma.

Prvi kriterijum bio je kriterijum uspeha, tačnije, gledanost serije u svetu. Svakako da ima veoma kvalitetnih serija za koje ja nikad nisam čuo. Ali kako da govorim o pojmu univerzalne kulture na osnovu serija koje nisu poznate širom sveta ili koje nisu prešle granice teritorije ili jezika na kojem su nastale? *Zaplet* je jedina francuska serija koju u ovom eseju više puta pominjem, a da je istovremeno nisam analizirao. Emitovana u više od dvadeset zemalja sveta, uključujući i Veliku Britaniju, u kojoj se prikazivala pod nazivom *Spirala zločina*, *Zaplet* je dosad, nesumnjivo, jedina francuska serija, pored *Les Revenants* (*Duhovi*) i *Un village français* (*Jedno francusko selo*) koja može da parira velikim serijama, možda najviše zahvaljujući distribuciji, ritmu, ali i tematici koja nije samo kriminalistička već u velikoj meri i socijalna. Ne smemo, naravno, gubiti iz vida ni ruske i kineske serije koje se obraćaju tamošnjoj širokoj publici (što naročito važi za ove druge), ali koje nisu namenjene distribuciji u inostranstvu.

Drugi izabrani kriterijum bio je tematski. Serija je morala da se uklapa u razmišljanja koja se neposredno ili posredno tiču geopolitičkih pitanja. Serije snimane u Južnoj Koreji su veoma gledane i popularne u Kini upravo zato što se bave sentimentalnim temama, uopšte se ne do-

tičući političkih ili geopolitičkih tema. Brazilske serije iz istih razloga beleže velike uspeha na afričkom kontinentu. Međutim, zanimljivo je primetiti da se u Kini publika divi serijama koje stižu iz Južne Koreje, a u Africi onim iz Brazila. Da li je moguće da je reč o svesnom osećanju bliskosti među zemljama sa brzorastućim privredama i da publika postojeće razlike među njima uočava kao manje, pa time i lako dostižne? Ma šta da je u pitanju, uprkos njihovoj neupitnoj egzotici za jednog zapadnjaka kakav sam ja, ove serije, budući da su sapunske opere, nisu našle svoje mesto u ovom geopolitičkom eseju.

Geopolitička tematika jeste prisutna, ali ne i uvek očigledna. Tako je serija *Dauntonska opatija*, iako se ne bavi neposredno međunarodnom politikom, svojim „tokvilovskim načinom“ promišljanja tranzicije iz jednog društvenog poretka u drugi više nego zaslužila svoje mesto u ovom eseju. Isto važi i za odličnu francusku seriju *Zaplet* koja pokazuje da su nedaće u vreme Starog režima i savremeni problemi francuskih predgrađa podudarni u smislu jedne negativne i samorazarajuće dijaletike. Međutim, ni ova serija ne pripada, barem zasad, kategoriji serija gledanih u celom svetu.

Treći kriterijum bio je vremenski. Serija je morala da bude ne samo nova, već, u najboljem slučaju, da je njeno emitovanje u toku, što predstavlja opasnost zbog mogućnosti da razvoj događaja u novim sezonama emitovanja opovrgne stavove autora.

Četvrti usvojeni kriterijum, iako duboko subjektivan, bio je kriterijum kvaliteta. Gledanost i kvalitet ne idu obavezno ruku pod ruku. Postoje pravi mali dragulji od serija koji su široj publici ostali potpuno nepoznati. Ali ipak se dosta često dešava da kvalitet i uspeh idu zajedno. Najčešće kritičari obave svoj posao u smislu popularisanja, a ako to ne bude slučaj, među posvećenicima serija uvek proradi način obaveštavanja od usta do usta.

Poštujući ova četiri kriterijuma za analizu sam odabrao pet serija, što ne znači da se nećemo pozivati i na mnoge druge, kao što su *Zapadno krilo*, *Premijerka*, *Dedvuđ* ili *Hatufim* (*Ratni zarobljenici*). Tih pet seri-

ja koje zadovoljavaju gotovo sve postavljene kriterijume su: *Igra prestola*, *Dauntonska opatija*, *Domovina*, *Kuća od karata* i *Okkupert (Okupirani)*. Tri američke, jedna britanska i jedna norveška, koja zasad ima samo jednu sezonu, ali koja je posebno zanimljiva na geopolitičkom planu. Svaka od ovih serija me je na svoj način učvrstila u početnom uverenju da razumeti svet televizijskih serija zapravo znači razumeti svet kao takav. Posle analize ovih pet serija sledi poglavlje u kojem govorimo o scenariju još uvek nepostojeće serije, ali koju bi trebalo snimiti ako želimo da razumemo sadašnjost i utičemo na budućnost sveta. Reč je o nekoj vrsti futurološke vežbe, poput one koju sam izveo u zaključku svoje knjige *Geopolitika emocija*, predlažući čitaocima optimističku i pesimističku verziju „Sveta u 2025“.

Potpuno sam svestan mogućnosti eventualne pojave osećanja frustriranosti kod svojih čitalaca. Kako se uopšte može uraditi bilo kakva reprezentativna studija, a da se zasniva na samo desetak serija? Međutim, umerenost kada je reč o broju izabranih serija posledica je moje želje da odgovorim na dva zahteva. Prvi, da ostvarim svoje nastojanje da ne potonem dušom i telom, te sačuvam makar i malo razuma pred izazovom da se potpuno prepustim fiktivnom svetu serija. Jer serija lako može da postane droga. Drugi, da ću polazeći od ideje da ovde kao i drugde važi moto da je „manje više“, ispuniti nadu da će moje samooograničenje poslužiti kao primer drugima. Ozbiljno govoreći, veoma mali broj serija zaista zadovoljava geopolitičke kriterijume za koje sam se opredelio.

Serije kao ogledalo i pokazatelj sveta

Serije su postale koliko pokazatelj rasprava koje potresaju naša društva toliko i ogledalo u kojem se ogledaju naši strahovi i nade, nažalost, mnogo više ovo prvo nego ovo drugo. Serije mogu biti anticipacija naše budućnosti, ali i često idealizovana rekonstrukcija naše prošlosti ili njena karikaturna slika, što je u oba slučaja samo odraz naših sada-

šnjih opsesija. Puno toga nam postaje jasnije ako poslušamo šta kaže Džulijan Felouz, autor *Dauntonske opatije*, možda najpopularnije serije na svetu posle *Igre prestola*. Nedavno su ga pitali da objasni razloge velikog uspeha serije. Zašto se od Evrope do SAD, pa čak i dalje, širom Azije, milioni gledalaca oduševljavaju avanturama članova porodice Kroli i njihove posluge? Da li je reč o nostalgiji za jednom zauvek iščezlom prošlošću, rekonstruisanom do najsitnijih detalja, ili fascinaciji društvenim odnosima kakvi su, po svoj prilici, postojali u engleskim aristokratskim palatama početkom prošlog veka? Prema Džulijanu Felouzu, u haotičnom svetu kakav je naš, postoji neka vrsta nostalgije za redom i, posebno, neka nesvesna potreba za strogim pravilima igre. Upravo sve to *Dauntonska opatija* pruža sadašnjoj dezorijentisanoj, ako ne i bespomoćno izgubljenoj publici.

Televizijska serija postaje neka vrsta egzotičnog utočišta u prostoru i vremenu, prikazanom u vidu engleske aristokratske palate u periodu između 1912. i sredine dvadesetih godina prošlog veka. Nismo li i mi sami, poput junaka *Dauntonske opatije*, negde između dva sveta, nesvesni dubokih promena koje se upravo događaju, željni utočišta u bekstvu od sadašnjosti, budućnost i da ne pominjem?

Nije li izrazita suprotnost koja postoji između serija *Zapadno krilo* i *Kuća od karata* najbolji mogući uvod u razumevanje osećaja nelagodnosti koji postoji u SAD zbog neprimerenog načina vođenja politike. Serija *Zapadno krilo* nostalgичno opisuje predsednikovanje kakvo bi trebalo da bude, onda kad predsedničku funkciju vrši obrazovan i human čovek poput predsednika Bartleta. Sa serijom *Kuća od karata* napuštamo svet ideala i ulazimo u pomalo preterano mračno viđenje sveta politike i njenih lobija. Recimo da napuštamo Kornejev svet, svet onakav kakav bi trebalo da bude, i stupamo u Rasinov svet, svet onakav kakav jeste.

Nije li francuska TV serija *Zaplet*, ako ništa drugo ono posredno, pripremila gledaoce za tragična dešavanja iz januara ili, tačnije, za napade iz novembra 2015? Ne predstavlja li prvenstveno njena peta sezona savremeni ekvivalent onoga što je remek-delo Žana Renoara *Pravilo igre* značilo za Francusku uoči Drugog svetskog rata, ali i najbolji uvod za

razumevanje bezvoljnosti današnjeg francuskog društva i njegove nespremnosti za delovanje? Ne postiže li ona to svojom mračnom vizijom, svojim gotovo kliničkim opisom dešavanja u francuskim predgrađima koja izmiču svakoj kontroli, dok na apsolutni cinizam i verbalno nasilje koje prožima odnose policije i sudstva odgovara replikama nalik onima koje izgovaraju moćnici za stolom na „otmenim večerama“? Za one koju su gledali pomenuti Renoarov film, *Neobični poraz* – da se poslužimo nazivom knjige Marka Bloka iz 1940. godine – više i nije bio tako neobjašnjiv: čini se kao da je poraz bio upisan u duboku podelu ondašnjeg francuskog društva. Zar se francuska serija *Zaplet* ne bi, isto tako, mogla shvatiti kao poslednje upozorenje? Pažnja, pažnja! Francusko društvo je na ivici urušavanja.

U Danskoj se često moglo čuti da je glavni problem to što tadašnja premijerka – koja je kasnije, u maju 2015, izgubila na izborima – ni izdaleka ne poseduje osobine jedne Birgit Niborg, glavne junakinje veoma popularne danske serije *Premijerka* koja, baveći se problemom žene na vlasti, nudi idealizovanu sliku premijerke.

Međutim, postoji serija zbog koje se vode ozbiljne rasprave po odeljenjima za međunarodne odnose širom anglosaksonskog sveta. Pretpostavljate, naravno, reč je o *Igri prestola*. Ne podstiče li ova serija, isticanjem uloge sile u njenom najsurovijem obliku, jednu realističnu viziju sveta? Ili nam možda, sasvim suprotno, nudi povoda za razmišljanje o granicama do kojih sila može da ide? *Igra prestola* – serija koja raspolaže ogromnim finansijskim sredstvima – predstavlja mešavinu antičke mitologije i oživljenog srednjovekovnog sveta. Ratovi ruža poslužili su kao neposredna inspiracija Džordžu R. R. Martinu za pisanje serijala *Pesma leda i vatre* na kojem se zasniva i scenario serije *Igra prestola*. Međutim, pisac uspeva da se uzdigne na nivo pravog geopolitičkog razmišljanja, koje, kako se čini, na dosta veran način odražava mešavinu naših osećanja oćaranosti i straha naspram jednog haotiĉnog međunarodnog sistema poput onog u kojem mi danas živimo.

Dominacija anglosaksonskog sveta

Sjedinjene Američke Države svakako da ne polažu pravo na monopol u proizvodnji televizijskih serija, ali nije li odraz sveta u ogledalu koje nam američke serije pružaju iskrivljen neospornom anglosaksonskom prevlašću u ovoj oblasti? Gotovo da bismo se usudili da kažemo da što se Amerika manje pojavljuje u ulozi svetskog policajca i što više sumnja u sebe i svoje sposobnosti da upravlja vlastitom sudbinom, to njena kultura više preovladava, zahvaljujući upravo televizijskim igranim serijama. Sve se događa kao da su, suprotno onome što je do juče tvrdio Džozef Naj, profesor na Univerzitetu Harvard, *soft power* (meka moć ubeđivanja) i *hard power* (tvrda moć prisile) potpuno odvojene jedna od druge, ili, što je još gore, kao da se sistematski razilaze krećući se u suprotnim pravcima.

Veoma prestižne televizijske serije poput *Domovine* ili *Kuće od karata* zapravo su američke verzije serija prvobitno snimljenih u drugim zemljama, pri čemu njihove scenarije često pišu čak isti scenaristi. Serija *Domovina* nastala je na osnovu izraelske serije *Ratni zarobljenici*. U oba slučaja priča je ista. Da li su vojnici oteti i držani kao taoci neke terorističke grupe „zavrbovani“ da rade protiv svoje zemlje? Da li su, budući preobraćeni u islam, postali unutrašnji neprijatelji? I dok izraelska priča teži da bude intimistički opis društva, psihološka studija o uticaju rata na odnose među pojedincima i bračnim drugovima, dotle se američka verzija, uz, istina, mnogo veća finansijska sredstva, pretvara u mnogo spektakularniju, ali i psihološki mnogo pliću špijunsku seriju. *Kuća od karata* je prvo bila britanska serija snimljena početkom devedesetih godina čija priča se zasnivala na zaveri unutar Konzervativne stranke koja je dovela do pada Margaret Tačer, poznate kao Gvozdena Ledi. Glavni motiv ove serije je osveta. Nikada ranije britanski politički običaji nisu bili prikazani tako surovim, ako ne i nasilnim. Dijalozi u seriji su gotovo šekspirovski izbrušeni. Petnaest godina kasnije, istoimena američka serija, zadržava iste scenariste i iste pokretačke poluge radnje.

Ali, preneti u Vašington, centar svetske moći, priča dobija drugačiji oblik. Ono što je na početku bila samo jetka kritika britanskih političkih elita pretvara se u univerzalno razmišljanje o krizi demokratije u zapadnom svetu.

Odakle Americi sposobnost da priču, preuzetu iz neke druge kulture, u ova dva slučaja izraelske i britanske, preradi na način da ona poprimi opšti smisao i univerzalno značenje?

Pokušavajući da odgovorimo na ovo pitanje moramo poći od činjenice da postoji bliskost s jednom kulturom koja nas je prvo svojim filmovima, a zatim i televizijskom produkcijom, polako osvojila. Sasvim spontano, većina francuskih građana pravdu poima na način na koji je ona prikazana u američkim serijama. Ne dešava li se da se većina njih, obrevši se prvi put u životu na sudu, sudiji obrati sa „časni sude“, a ne „gospodine sudija“? Prodor američke kulture postaje tim uspešniji što se ona izdaje za univerzalnu. Holivudska poruka: „Ono o čemu sanjate, to ćete i ostvariti“, koja predstavlja neku mešavinu individualizma i voluntarizma, postala je sastavni deo našeg razmišljanja. Britanske, a pogotovo izraelske serije, zbog enterijera i pejzaža u kojima se zbivaju, doživljavaju se kao previše strane i daleke da bi mogle da dosegnu univerzalnost. Amerika, to smo mi; Velika Britanija i Izrael, to su oni. Reč je o emocionalnoj stvarnosti čije širenje podstiče razvoj globalizacije.

Međutim, kulturna prevlast u vidu igranih serija može da se okrene i protiv Amerike, imajući u vidu negativnu poruku koju prenose američke serije, ali još više zbog načina na koji tu poruku primaju američki takmaci i suparnici.

Ovim bi se mogla objasniti velika popularnost američke serije *Kuća od karata* u Kini, naročito u krugovima kineske političke elite. Sa čisto kvantitativnog stanovišta u smislu gledanosti, serija *Igra prestola* je u svom rangu i dalje usamljena i gotovo nedostižna.

Nedavno mi je jedan kineski prijatelj, podsmešljivo i provokativno se smeškajući, rekao: „Rukovodioci u mojoj zemlji obožavaju *Kuću od karata*. Ona ih samo učvršćuje u uverenju da u suštini nema razlika između američkog i kineskog političkog sistema. Borba za vlast je ista

svuda. Kinezi, ako ništa drugo, ne pokazuju toliko licemerje. “ Mnogi kineski rukovodioci iz samog vrha vlasti znaju sve peripetije i zaplete svih epizoda *Kuće od karata*, a svoj „profesionalni“ interes kriju izgovarajući se potragom za dobrom zabavom. (Osim ako nije obrnuto.) Nije teško uveriti ih u činjenicu da je „demokratija ozbiljno precenjena“ (*seriously overrated*), kako kaže glavni junak serije Frenk Andervud, kojeg tumači glumac Kevin Spejsi.

Ukratko, „sezone“ televizijskih serija su postale jedan od ključeva za razumevanje geopolitike u doba globalizacije.

Međutim, reč je o posebnom ključu koji se ne miri s tim da bude samo ogledalo stvarnosti. Na početku je cilj igranih serija, nesumnjivo, bio da nas zabave, da nam pomognu da se odvojimo od sivila sveta u kojem živimo i omoguće nam identifikaciju sa, ako ne fantastičnim, ono u svakom slučaju izuzetnim junacima, koji bi se često pretvarali u idealizovanu sliku nas samih.

Smemo li reći da se posle 11. septembra 2001. sve promenilo? Ono što se srušilo zajedno s kulama na Menhetnu jeste naš optimizam, naša vera u budućnost. Narativ je postao sumorniji, njegovi junaci sve mračniji. Ono što prenose serije koje se manje-više neposredno bave geopolitikom u suštini je kultura straha i priča koja je suprotna duhu prosvetiteljstva. Na kraju priče ne pobeđuje uvek Dobro, nešto što je bilo opšteprihvaćeno pravilo u periodu posle Drugog svetskog rata, postalo je sasvim moguće da pobeđi i Zlo. Hitler je bio gubitnik, Čerčil pobednik. Danas se dualizam Dobra i Zla zamenjuje relativizmom, cinizmom, superrealizmom, da pozajmim termin od Ibera Vedrina koji on koristi govoreći o američkoj supermoći. Nije li *Igra prestola* „Hobs u kraljevstvu Zmajeva“?

Zar 11. septembar, u mašti američkih scenarista, nije imao isti onaj presudni uticaj kao i engleski građanski rat na Hobsova dela u drugoj polovini XVII veka? Ali moramo stalno imati na umu činjenicu da je do pogubljenja Čarlsa I Stjuarta došlo pre nego što su nastali radovi engleskog filozofa koji je govorio da je „čovek čoveku vuk“.

Poznati francuski nedeljnik *Pari mač* (*Paris Match*) svoj ugled i uspeh stekao je zahvaljujući veoma prostoj devizi: „Reči imaju svoju težinu, fotografija je ta koja šokira.“ U ovom eseju koji govori o uticaju međunarodne politike na igrane serije, i obrnuto, nastojao sam da pomirim svoje dve velike ljubavi: prema geopolitici i prema slici, tačnije, prema svakom obliku slike, od ulja na platnu do filma, u šta spadaju i televizijske serije. Na početku karijere univerzitetskog profesora želeo sam da pišem o filmu i međunarodnim odnosima, kao što je to veoma darovito činio istoričar Mark Fero. Nikad nisam uspeo da ostvarim tu ambiciju, u svakom slučaju ne direktno. Ali na mojim predavanjima o međunarodnim odnosima prvo na Evropskom koledžu u kampusu Natolin (Varšava), zatim i na Harvardu, gotovo deset godina sam koristio vizuelna sredstva, odnosno film i televizijske serije u nastavi geopolitike. Posebno mi je ostalo u sećanju jedno iskustvo. Bilo je to početkom novog milenijuma, neposredno nakon završetka ratova na Balkanu. Imao sam studente koji su dolazili iz svih delova zemlje koja se još početkom devedesetih godina nazivala Jugoslavijom. Nisam više mogao svesno da izbegavam da govorim o tragičnim događajima koje su moji studenti manje ili više lično doživeli. Među njima je bilo i onih koji su u ratu izgubili nekog od članova porodice ili bliskih prijatelja. Ostali su bili svedoci jezivih ratnih scena. Postavljalo se pitanje kako da na predavanjima obrađujem te, takoreći, još uvek vruće događaje.

Učinilo mi se da bi igra uloga mogla dobro da posluži svrsi i načne razgovor o ovoj temi. Tako sam srpskog studenta zamolio da predstavi hrvatsko viđenje stvari, hrvatskog studenta da učini obrnuto i zastupa srpsko stanovište, i tako redom, Slovence, Bosance, Albance s Kosova i Crnogorce. (Nekoliko nedelja kasnije ponovio sam isti postupak da bi uveo predavanje o izraelsko-palestinskom sukobu.) Da bih „emociionalno“ pripremio studente na takvu vrstu vežbe, uoči časa sam im, u prelepom amfiteatru Evropskog koledža pustio da gledaju *BBC-jevu* mini-seriju iz 1999. godine *Ratnici*, koja se bavi ulogom zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija u ratu u Bosni i Hercegovini. Poruka ove izmišljene priče zasnovane na stvarnim događajima bila je snažna i šokantna – šta

sve mogu da počine ljudi bez jasno definisanog zadatka, bez primere-nog naoružanja i bez jasno utvrđenog komandnog lanca a čiji osnovni zadatak je bila zaštita civila i razdvajanje boraca dveju zaraćenih vojski? Projekcija mini-serije potrajala je gotovo puna tri sata. Kad su se upalila svetla u amfiteatru, ponoć je već uveliko bila prošla. Studenti su sedeli nepomično, pojedini među njima bili su uplakani. Da li je eksperiment kojem sam pribegao isuviše uspeo? Da nisam otišao predaleko u (emocionalnoj) pripremi za predavanja? Da li bi mi neki zamerili da sam pribegao uslovljavanju svojih studenata? Zamolio sam da nam otvore bar na Koledžu. Pivo je počelo da kruži, jezici su se razvezali. Počela je rasprava. Studenti su bili spremni za sutrašnju igru uloga, a zatim i za predavanje o ratu na Balkanu koje sam održao sutradan posle podne.

Slika na filmu ili u seriji, bolje od bilo koje knjige ili članka, može da pripremi ljudski um za razumevanje sveta. Slike stvari čine konkretnim omogućavajući nam da ih vidimo. Naravno da nisam toliko naivan da ne znam da slike kao sastavni deo propagande, naročito u autoritarnim režimima, sasvim suprotno, doprinose dezinformisanosti ili odbijanju da se prihvati realnost. Jednostavnije rečeno, slike mogu da pothranjuju strahove, bude predrasude, podstiču najgore perversije do te mere da utiču na činjenje ili nečinjenje pojedinaca, jer se zahvaljujući njima brišu granice između fikcije i stvarnosti, što redovno i na veoma tragičan način ilustruju razni jezivi događaji.

U ovom eseju o geopolitici slike u igranim serijama, osnovno pitanje kojim se bavim i dalje je globalizacija, ali sagledana iz jednog drugačijeg ugla posmatranja, ovog puta iz perspektive televizijskih serija.

Geopolitika emocija me je, dakle, dovela do geopolitike televizijskih igranih serija.

Datum 11. septembar 2001. označio je pre svega emocionalni, ali i strateški zaokret u najnovijoj istoriji Sjedinjenih Američkih Država i sveta u celini. Na planu emocija postoji vreme pre i vreme posle *Nine Eleven* („11. septembra“). Nikad se Amerika nije osećala jačom nego tada i nikad ranije se nije probudila ranjivijom nego posle tih terorističkih napada.

Deset godina ranije urušio se SSSR kao žrtva vlastitih unutrašnjih protivrečnosti. Kina ni izdaleka nije bila ono što je danas. Izgledalo je da su SAD na vrhuncu svoje moći. Naime, bilo je očigledno da tadašnjoj Americi kao višedimenzionalnoj, vojnoj, političkoj, ekonomskoj i kulturnoj sili niko ne može da parira. Finansijska i ekonomska kriza koja je izbila 2007. još uvek se nije nazirala.

Suočena sa superterorizmom, Amerika kao tadašnja supersila je, takoreći, preko noći otkrila svoju ranjivost. Svakako da su i ranije, pre 11. septembra 2001, različitim napadima ugrožavani američki interesi u Africi, na Bliskom istoku, u samoj Americi. Setimo se neuspelih pokušaja napada na kule u Vol stritu još 1993. Ali ovog puta, za razliku od japanskog napada na Perl Harbor 1941, Amerika je nepogrešivo nanišanjena i pogođena pravo u srce.

Međunarodna politika je na spektakularan način, naglo i svom snagom, ušla u svakodnevni život Amerikanaca. Svi oni mogli su da kažu,

poput mog, nedavno preminulog kolege i prijatelja Stenlija Hofmana, koji je prisećajući se teškog perioda svog detinjstva jevrejskog dečaka u okupiranoj višijevskoj Francuskoj rekao: „Nisam ja bio taj koji je išao u susret međunarodnim odnosima, naprotiv, međunarodni odnosi su došli kod mene.“ Nije se međunarodna politika prosto ušunjala u trpezarije američkih domova, kao ranije, u vreme rata u Vijetnamu kad su na vestima i u TV dnevnicima emitovane slike sa ratišta. Niti je to više bila ista ona Amerika koja se s nekom mešavinom arogancije, plemenitosti i interesa mešala u poslove drugih, u najboljem slučaju da bi im pomogla i spasla ih, kao što je bio slučaj s Evropom u vreme Prvog i Drugog svetskog rata, od 1917. do 1918. i od 1941. do 1945, a u najgorem, da bi za sobom ostavila haos i pustoš, kao u Iraku 2003, Avganistanu, Libiji i da ne pominjemo. Ovog puta, dogodilo se nešto sasvim suprotno. Pošto nisu mogli da obore autoritarne režime zemalja iz kojih su poticali, džihadisti samoubice, Saudijci i Egipćani su napadima 11. septembra, kako su sami izjavili, želeli da kazne „zaštitnike svojih ugnjetača“.

Sigurno da se međunarodna politika nije tek posle 11. septembra 2001. nametnula kao tema u televizijskim serijama. Geopolitička pitanja su otvarana i ranije. Emitovanje serije *Zapadno krilo* počelo je još 1999. Hladni rat je već obrađivan u vidu igranih serija, na primer u seriji *Nemoguća misija*. Ali posle 11. septembra, tematika međunarodne politike postaje nezaobilazna. Mogla je Amerika da sebe, barem, psihološki doživljava kao izolovano ostrvo-kontinent, daleko od buke i besa ostalog dela sveta, ostrvo koje je, motivisano mešavinom univerzalnih principa i prosvetljene velikodušnosti, pokazivalo interes za druge. Ovog puta, drugi su se zainteresovali za nju i to na najgrublji i najtragičniji mogući način.

Serije će taj novonastali nemir, strepnju, neposredno uključiti u svoj svet u vidu tematike, a posredno tako što mnoge serije, od *Čiste hemije* do *Okruženog mrtvima* odišu jednim ozbiljnijim i mračnijim tonom koji savršeno dočarava tu novu klimu, mada one same nemaju gotovo nika-

kve veze s geopolitikom. Da li je uopšte moguće posle 11. septembra prikazivati ležernost, optimizam ili trijumfalizam, kako sačuvati pozitivan pogled na svet? Kako se odupreti izazovu i ne osmisliti likove junaka primerene tim novim vremenima: „mračne“ i zle u dubini duše?

S ove vremenske distance čini nam se da je 11. septembar datum koji označava početak velikog i protivrečnog zaokreta. Sigurno da Amerika nikad nije delovala ranjivija, ali, isto tako, nikad se njena meka moć (*soft power*) nije činila većom, kao da postoji neka obrnuto proporcionalna veza između snage jedne zemlje i moći privlačnosti njene kulture. Nije li Beč sijao svojim najlepšim bojama baš početkom XX veka uoči same propasti Austrougarskog carstva? Vašington iz 2015. svakako nije isto što i Beč iz 1905, ali njime kao da se širi neki miris dekadencije, neki egzistencijalni strah koji se ogleda i ispoljava u igranim serijama.

Serije su najsavršenija ilustracija rastuće dihotomije između tvrde i meke moći (*hard* i *soft power*) koja se postepeno širi Amerikom. Da li će Amerika svojom sposobnošću prepoznavanja univerzalnog sveta fikcije uspeti da na duhovnom terenu osvoji ono što gubi na terenu u najužem smislu reči? Rekli bismo da Amerika poseduje taj genijalni dar da pomoću igranih serija koje proizvodi, svoje poraze ili, blaže rečeno, svoje neuspehe pretvori u pobeđe. Njene sporne vojne avanture u Avganistanu i Iraku postaju teme moćnih serija, na primer *Domovine*, koje očaravajući gledaoce širom sveta kao da prenose jednu univerzalnu poruku koja je, prvenstveno, dvoznačna i o kojoj ćemo nešto kasnije govoriti analizirajući četvrtu sezonu serije *Domovina*.

Pre nego što uđemo u srž teme, potrebno je da se ukratko osvrnemo unazad, u vreme pre 11. septembra, odnosno u vreme kad igrane serije ni izdaleka nisu bile ono što su danas, tačnije nezaobilazni element savremene svetske kulture.